

Az osztrák polgári törvénykönyv bevezetése Magyarországon

A magyar jogtörténet iránt érdeklődők számára is értékes tanulmány jelent meg 2010-ben a „*Schriften zur Europäischen Rechts- und Verfassungsgeschichte*” (Tanulmányok az európai jog- és alkotmánytörténet köréből) című sorozat 57. kötetében. A tanulmány szerzője *Christian Neschwara*, a bécsi egyetem jogtörténész professzora, aki ezúttal az osztrák polgári törvénykönyv (röv. OPTK, németül Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch, röv. ABGB) XIX. századi magyarországi bevezetésének és alkalmazásának bemutatására vállalkozott. Munkája számunkra elsősorban azért érdekes, mert így osztrák nézőpontból kapunk bepillantást hazánk jogtörténetébe, ráadásul egy olyan időszakban, amely Ausztria és Magyarország közös történetének legsötétebb korszakát képezte. Az OPTK bevezetésére ugyanis az 1848/49-es szabadságharc leverése után került sor hazánkban. Neschwara alapvetően magyar szerzők németül írt munkáira támaszkodva mutatja be a magyar magánjog reformkor előtti helyzetét, s azt, hogy az osztrák magánjog bevezetése előtt hazánkban mennyire megérett már a helyzet arra, hogy ezen a területen is reformokra kerüljön sor. A szerző itt utal Széchenyi István (akit a 349. oldalon tévesen Graf Carl Széchenyinek nevez) azon véleményére, amely szerint magánjogunk kodifikációja előtt Werbőczy Hármaskönyvének és az egész magyar törvénygyűjteménynek (*Corpus Juris Hungarici*) legalább a kilenctized részét (!) el kellene égetni (vö. Vécsey Tamás: Széchenyi és a magyar magánjog. Budapest, 1895, 2–3.). A magyar helyzet felvázolása után a szerző azt ecseteli, hogy Ausztriában milyen kevés ismerettel rendelkeztek a magyar magánjogról, csak néhány tanulmány foglalkozott e témával. Magyar jogot először a Mária Terézia által alapított lovagi akadémián (*Theresianische Ritterakademie*), majd a bécsi egyetemen tanítottak, ahol Johann Jung tartott belőle előadásokat.

Az OPTK Magyarországon való bevezetésének előkészítése 1850 áprilisában Schmerling igazságügyminiszter vezetésével kezdődött meg. Schmerling tekintélyes magyar jogtudósokat akart ehhez a munkához meg-

nyerni, köztük Deák Ferencet is, aki azonban nem vállalkozott erre a feladatra. A szerző ehhez nem fűz kommentárt. Deák magatartásán nem csodálkozhatunk. Mint tudjuk, a haza bölcse a neoabszolutizmus korszakában a passzív ellenállást választotta, közéleti tevékenységet nem vállalt, a kiegyezés során is kinyilvánított felfogásával pedig – mely szerint hazánk Ausztriától különálló ország – nem lett volna összeegyeztethető, hogy Magyarországon egy osztrák törvénykönyvet vezessenek be. A másik tekintélyes civilista, Frank Ignác, bár igent mondott a felkérésre, nem sokkal később öngyilkos lett. Végül egy harminctagú bizottság látott munkához, melynek tagjai a magyar felsőbbíróságokról kerültek ki. Schmerling leváltása után a bizottság is megújult, de ismét magyar szakemberekből állították össze. A munka főleg az OPTK személyi jogának magyarországi bevezetésére irányult. Ennek eredményeként 1851 közepére elkészült egy törvényjavaslat, melynek alapja ugyan az OPTK maradt, de azon számos változtatást hajtottak végre, a házassági jogra vonatkozó részt pedig teljesen el is hagyták belőle.

Az új igazságügyminiszter, Kraus, a teljes OPTK haladéktalan bevezetését sürgette. Ez azonban a törvénykönyv 1811 óta véghezvitt módosításait is figyelembe véve meglehetősen problematikusnak tűnt. A kódexben ugyanis több mint 60 paragrafus utalt a közjogra, ami még az 1849-es alkotmányon alapult. Az alaptörvényben foglaltak végrehajtását az állami egység fenntartásának szempontjából átértékelték, ami maga után vonta az igazságügyi és közigazgatási szervezet átszervezését, Magyarországra pedig a Birodalmi Tanács elnökének naplóbejegyzése szerint a „királyság teljes eltörlése várt.”

Kraus 1851 decemberének végén a Birodalmi Tanács és a Minisztertanács közös ülésén az 1848-as alkotmány eltörlésével és az egész állam újjászervezésének kérdésével kapcsolatban vetette fel az OPTK kiterjesztését az osztrák birodalom minden állampolgárára, így a magyar országrészekre is, párhuzamosan az ősiség eltörlésével. A miniszterekkel ellentétben a Birodalmi Tanács tagjai ezt lehetetlennek tartották, az 1851-es Szilveszteri Pátens 33. §-a azonban már tartalmazta, hogy az OPTK-t megfelelő előkészítéssel és a tulajdonviszonyok figyelembevételével a monarchia minden tartományára kiterjesztik. Az OPTK szövegét Magyarországon utólagos rendeletekkel megtoldott törvénykönyv formájában szerették volna kihirdetni, amely egyúttal a koronaországok tulajdonviszonyait is figyelembe vette volna.

1852 májusának végétől a miniszteri konferencia az OPTK bevezetésének ezzel a túlnyomórészt technikai kérdésével foglalkozott. A szerző az ebben a témában folyó vitát a miniszteri konferencia jegyzőkönyvei alapján

ismerteti. A kihirdetési pátens körül folyó vitában az egyik álláspontot Leo Thun-Hohenstein kultusz- és oktatásügyi miniszter képviselte. Szerinte az OPTK magyarországi bevezetését a törvény széles körű megújításának kellett volna megelőznie, figyelembe kellett volna venni a magyar jogfejlődést, s elegendő időt kellett volna hagyni a felkészülésre a bírácoknak, az ügyvédeknek és az állampolgároknak is. Kraus azonban felszólította a kultuszminisztert, hogy ne támadja az OPTK-t. Kraus az ellentámadáshoz a többi miniszter támogatását is megnyerte. Végül 1852 júliusában az OPTK magyarországi bevezetésének véleményezésébe bevonták a Birodalmi Tanácsot, amely szeptember végére a kihirdetési pátent az utólagos rendeletek függelékével együtt véleményezte. Ehhez mellékeltek a bécsi Legfelsőbb Bíróság magyar-horvát szenátusának az állásfoglalását és véleményét is. A törvénykönyv erdélyi bevezetését könnyebben meg lehetett oldani, mivel az osztrák jogot Hermannstadtban oktatták, s azt a jogszolgáltató szervek is alkalmazták kisegítő jogként.

Az OPTK bevezetésére és az ősiség egyidejű eltörlésére vonatkozó indítványt a császár Magyarországra nézve 1852. szeptember 29-én, Erdély tekintetében 1853. május 29-én szentesítette, és a törvénykönyv Magyarországon 1853. május 1-jén, Erdélyben 1853. szeptember 1-jén lépett hatályba. Az OPTK szövegét a kapcsolódó függelékekkel együtt nem a hivatalos lapokban (így pl. nem a Reichsgesetzblatt-ban vagy a Landesgesetzblätter-ben) hirdették ki (ezekben csak a kihirdetési pátentet közölték), hanem könyv alakban jelentették meg. A kihirdetés németül és „minden, ezekben a koronaországokban szokásos nyelven” történt. A kihirdetéskor azonban a magyar fordítás még nem volt készen, csak egy németnyelvű kiadás állt rendelkezésre, de már 1853-ban elkészült egy kétnyelvű, magyar–német kiadás. (A szerző a magyar címet az 113. lábjegyzetben számos elírással közli, a könyv címe pontosan a következő volt: „Ausτριαi általános polgári törvénykönyv kihirdettetett az 1852 november 29. nyílt parancscsal Magyar-, Horvát- és Tótországban, a Szerbvajdaságban és a temesi bánságban, az ezen törvénykönyvre vonatkozó, a függelékben foglalt utólagos rendeletekkel együtt”, az erdélyi kiadásban: „... kihirdettetett az 1853. május 29. nyíltparancscsal az Erdélyi nagyfejedelemségben...”)

Az OPTK a magyarországi jogéletre jelentős hatást gyakorolt. A törvénykönyv a magyar területeken jogegységet teremtett a magánjog terén, és más jogterületeken is megindult a kodifikációs tevékenység. A jogi fakultásokon el kezdték oktatni az osztrák magánjogot, mind osztrák, mind magyar jogtudósok foglalkoztak e témával, ami a korabeli jogi szakfolyóiratokból is kitűnik.

Az OPTK bevezetése a gyakorlatban nem volt problémamentes. Közvetlenül a kódex hatálybalépése előtt újjászervezték a bírósági és a közigazgatási rendszert Magyarországon. Emiatt a magyar területeken megnövekedett az igény az osztrák jogrendet ismerő hivatalnokok iránt. Ezt az igényt úgy próbálták kielégíteni, hogy a német–szláv koronaországok hivatalnokait egy részét Magyarországra helyezték át. A tanulmány legérdekesebb részében a szerző egy ilyen áthelyezett hivatalnok visszaemlékezéseit foglalja össze. E hivatalnokot egy (közelebről meg nem határozott), a mai Szlovákia területén működő magyar bíróságra helyezték át, hogy az ottani tisztviselőknek segítsen a törvénykönyv használatában és a perjogi szabályok alkalmazásában. Az illető tudósítása szerint a bíróságon kaotikus állapotok uralkodtak, olyannyira, hogy a bíróság egész személyzetét az alapoktól kezdve kellett megtanítania az új jogrendre. Ennek a feladatnak a teljesítésére kidolgozott egy napi-, ill. hetirendet: reggelente 6 órától 8 óráig előadást tartott, melyen minden ügyvédnek ajánlatos volt részt vennie; 9 órától hetente kétszer bírósági ülést tartottak, a többi napon a hivatalnokok oktatására került sor 11 óráig; 13 órákor magyar nyelvoktatás következett. Délutánonként felkészült a következő napi előadásra és elintézte a saját hivatali teendőit. A illető hivatalnok így naponta összesen 11-14 órát dolgozott. A képzés nagy sikerére tekintettel a tartományi főtörvényszék elnöke (Oberlandsgerichtspräsident) azt javasolta, hogy a hivatalnok nyolc hetes turnusokban más bíróságokon is folytassa ezt a tevékenységet.

A hivatalnok közben szeretett volna visszakerülni eredeti, otthoni beosztásába, amit magyarországi kiküldetése idejére fenntartottak számára. 1853 áprilisában azonban járásbírónak nevezték ki. Az új helyén mintegy 500 elintézetlen ügy maradt rá az elődjétől, aki a hivatalban lakott, és akinek az ágya alatt – más könyvek mellett – az OPTK is ott hevert. A személyzet éppen csak olvasni tudott, az új bírósági épületben nem volt hivatali felszerelés, asztal, szék. A hivatal viteléhez szükséges eszközök csak két év múlva érkeztek meg a bíróságra, s csak öt év elteltével vált a felszerelés teljessé.

A hiányosan kiképzett jogászok rosszul alkalmazták az idegen osztrák szabályokat, ami az ügyek elhúzódtásához és a költségek növekedéséhez vezetett. A jogászok megfelelő kiképzése a költségek további növekedését eredményezte volna. A szerző szerint mindez fokozta a lakosság bizalmatlanságát az OPTK-val szemben. A lakosság a törvénykönyvet a többi bevezetésre kerülő osztrák törvénnyel együtt a megszállás eszközének és az elnyomás szimbólumának tekintette. Bár a szerző a történelmi körülményekről nem szól, mi hozzátehetnénk, hogy Haynau rémuralma után a lakosság számára eleve minden Ausztriából származó jogszabály és hivatal-

nok ellenszenvenessé vált; valószínűleg az OPTK-val szembeni bizalmatlanság fő oka sem az eljárások költségeinek növekedése volt.

Az OPTK alkalmazása nemcsak a magyarországi jogszolgáltatásban okozott nehézséget, hanem az osztrák bíróságokon is. A Hétszemélyes Tábla megszüntetése miatt az elintézetlen ügyek a bécsi Legfelsőbb Bírósághoz kerültek. Már 1850 elején külön osztályt állítottak fel a magyar ügyek számára, melyhez közel 6000 peres ügy került. Az ügyek száma 1853–1860 között 13 650-ről 15 142-re nőtt. A szerző ezt úgy értékeli, hogy Magyarországon konszolidálódott a jogélet.

1860-ban az Októberi Diploma kihúzta az alkotmányos alapokat az OPTK alól a magyar területeken, mivel a jogalkotás (és ezzel együtt a magánjogra vonatkozó törvények megalkotása) visszakerült a magyar országgyűlés hatáskörébe. Mint tudjuk, 1861-ben az Országbírói Értekezlet (röv. OBÉ) megalkotta az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat (röv. ITSZ). A szerző az osztrák miniszteri konferencia tanácskozásainak jegyzőkönyvei alapján ismerteti azokat az eltérő álláspontokat, melyek azzal kapcsolatban születtek, hogy a császár aláírja-e az OBÉ által alkotott joganyagot. Az ITSZ-t – ideiglenes jellegének hangsúlyozásával – a magyar országgyűlés végül nem törvényként fogadta el, így az uralkodó formális szentesítésére sem volt szükség. A Királyi Kúria a Iudex Curiae elnökletével 1861. július 23-án tartott ünnepélyes, plenáris ülésén kinyilvánította, hogy az ITSZ „addig, amíg az alkotmányos törvényhozás másként nem rendelkezik, azonnal mindennemű törvényes eljárásaiban állandó zsinórmértékül követendő”.

Az ITSZ-ben a bécsi politikusok a jogegység és a jogbiztonság megszűnésének veszélyforrását látták, ezért a módosítására törekedtek, és az OPTK újbóli magyarországi bevezetését szorgalmazták. A szerző (szintén a miniszteri konferencia jegyzőkönyveit felhasználva) rámutat arra, hogy az osztrák miniszterek tanácskozásain mindig szóba került a magyar magánjog helyzete, mivel Ausztriában nem tudtak beletörődni az OPTK magyarországi alkalmazásának megszűnésébe, s a birodalom jogegységének fontosságát hangsúlyozták. Az OPTK Magyarországon való újbóli bevezetésének terve többszöri próbálkozás után végleg megbukott.

Az ITSZ nem került bevezetésre a határőrvidéken, Horvát-Szlavónországban, Fiumében és Erdélyben, mivel e területek képviselői nem vettek részt az ITSZ alkalmazását elrendelő országgyűlésen 1861-ben. Ezeken a területeken továbbra is hatályban maradt az OPTK, Bosznia-Hercegovinában pedig a hazai jog mellett szubszidiárius jogként alkalmazták az osztrák törvénykönyvet. Mivel így a magyar koronaországok a magánjog területén elszakadtak egymástól, egy magyar magánjogi törvénykönyv megalkotása

az ország egységét is szimbolizálta volna. Az ingatlan- és kötelmi jog területén az OPTK továbbra is iránymutató maradt a magyar bírósági gyakorlat számára. Bár az OPTK a magyar jogi oktatásban és a jogtudományban is éreztette hatását, a magánjogi kodifikációs törekvéseinkre elsősorban a német magánjogi törvénykönyv hatott.

A szerző a tanulmány végén Burgenland magánjogi helyzetével foglalkozik. Burgenland 1921-ben Ausztriához került, de az 1921. január 25-én hozott „Burgenlandtörvény” értelmében itt az eddig alkalmazott magyar jog átmenetileg hatályban maradt. Egy rendelet alapján az OPTK 1922. június 5-én lépett hatályba ezen a területen, a házassági jog bevezetésére azonban 1924. január 1-jéig adtak haladékot. A burgenlandi tartományi gyűlés (Landtag) felhatalmazást kapott arra, hogy határozatot hozzon a magyar házassági és házassági eljárásjog további fenntartásáról, bár senki sem gondolta volna, hogy erre tényleg sor kerülhet. A későbbiekben azonban mégis törvény született arról, hogy Burgenlandban az OPTK-tól haladóbb szellemű, a német házassági joghoz közelebb álló állami házassági jog és anyakönyvvezetés maradjon hatályban. Ennek megfelelően Burgenlandban 1938 augusztusáig (a német házassági törvény bevezetéséig) a magyar polgári házassági jog és az ahhoz kapcsolódó anyakönyvvezetés, mint szövetségi különjog maradt hatályban.

A tanulmány annak ellenére, hogy Magyarországon is alaposan feldolgozott témával foglalkozik, az osztrák nézőpontra és a sok-sok eredeti forrás felhasználására tekintettel számunkra is sok érdekességet és újdonságot tartalmaz.

Christian Neschwara: Das ABGB in Ungarn (Az ABGB Magyarországon). In: Schriften zur Europäischen Rechts- und Verfassungsgeschichte, Band 57: Österreichs Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB). Eine europäische Privatrechtskodifikation, Band III: Das ABGB außerhalb Österreichs (Hrsg. von Elisabeth Berger). Duncker & Humblot, Berlin, 2010. 33–134.

Gedeon Magdolna